

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

9/s (3) 2023

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/9 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодида Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Шарипов Шоҳруз Фахриддин ўғли</i> ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАРДА ХУСУСИЙЛАШТИРИШ СИЁСАТИ ТАРИХИ	9-14
<i>Хо'jamuratov Umarjon Rustamovich</i> O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	15-22
<i>Raxmanov Zafar Odilovich, Aloxunov Alisher Axmadjonovich</i> FARG'ONA VODIYSI YODGORLIKLARIDA ANIQLANGAN TAMG'ALI SOPOL IDISHLAR.....	23-26
<i>Mirhakimova Feruza Xoldorjon qizi</i> МАНМУДХО'JA ВЕНБУДИЙ УY МУЗЕYI ТАРИХИ	27-31
<i>Жабборова Ойдина Ихтиёржон қизи</i> XX АСРНИНГ 20-30 ЙИЛЛАРИДА МАҲАЛЛИЙ ТАРАҚҚИЙПАРВАРЛАР ТОМОНИДАН ИҚТИДОРЛИ ЁШЛАРНИ ГЕРМАНИЯГА ЎҚИШГА ЮБОРИЛИШНИНГ ТАШКИЛ ҚИЛИНИШИ.....	32-35

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Эшов Мансур Пулатович, Насырходжаева Дилафруз Сабитхановна</i> ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ КОНЦЕПЦИЯСИ ВА УНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ	36-43
<i>Шадманов Эркин Шеркулович</i> МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ ДЕТЕРМИНАНТ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ	44-52
<i>Асатуллаев Хуршид Сунатуллаевич</i> ДАВЛАТ ФИСКАЛ (БЮДЖЕТ-СОЛИҚ) СИЁСАТИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ЎСИШ ВА БАНДЛИККА ТАЪСИРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	53-60
<i>Кулибоев Азамат Шоназарович</i> ДАВЛАТ ТИББИЁТ ТАШКИЛОТЛАРИНИ БЮДЖЕТДАН МОЛИЯЛАШТИРИШ ЖАРАЁНИ ТАҲЛИЛИНИНГ НАЗАРИЙ-УСЛУБИЙ ЖИҲАТЛАРИ.....	61-68
<i>Razzaqova Durdon Adashboy qizi</i> IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA BUXGALTERIYA DASTURINING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI.....	69-76
<i>Muminova Elnorahon Abdulkarimovna, Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li</i> YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARINING O'RNI	77-86
<i>Эргашев Отамурод Тоштемурович</i> КИЧИК БИЗНЕСНИ МОЛИЯ-КРЕДИТ МЕХАНИЗМЛАРИ ОРҚАЛИ ҚўЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ Йўналишлари.....	87-93
<i>Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna, Qobulov Ozodbek O'ktamboy og'li</i> MINTAQALARDA GLOBAL OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGI VA QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANTIRISHDA TADQIQOTNING O'RNI	94-97
<i>Isaqova Zebo Murodovna</i> DAVLAT BOSHQARUVI TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA LOYIHA BOSHQARUVI STANDARTLARI INTEGRATSIYASI.....	98-104
<i>Улашов Алибой Рашид ўғли</i> ҚОЗОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИҚТИСОДИЁТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МИНТАҚАВИЙ ТАФОВУТЛАРНИНГ ЎРНИ	105-113

<i>Матюсупов Бунёд</i> АҚЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ТУРИЗМ ДЕСТИНАЦИЯЛАРИ ВА ШАҲАРЛАРДА САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ	1114-123
<i>Мухитдинова Камола Алишеровна</i> ИҚТИСОДИЁТДА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИ ВА УНИ БЕЛГИЛОВЧИ ОМИЛЛАР	124-131
<i>Ҳакимов Ҳакимжон</i> ДАВЛАТ ҚИММАТЛИ ҚОҒОЗЛАРИ БЎЙИЧА ДАРОМАДЛИЛИК ЭГРИ ЧИЗИҒИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ	132-141
<i>Achilova Ramziya A'zamovna</i> ISHCHI KUCHI VA UNING BANDLIGI	142-149
<i>Nasriddinova Dildora Shukrullayevna</i> OLIY TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA MARKETING TADQIQOTLARINI TAKOMILLASHTIRISH VA MODELLARINI YARATISH	150-157
09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Хайридинов Аббосхон Анварович</i> YOSHLAR ORASIDA MAFKURAVIY TAHDIDLARNI OLDINI OLISHDA HUQUQ TARTIBOT ORGANLARINING VAZIFALARI	158-162
<i>Jurayev Alisher Tulqinboyevich</i> TA'LIMGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING IJTIMOY AHAMIYATI	163-170
<i>Бекбаев Рауф Рустамович</i> ТРАДИЦИОНАЛИЗМ В ФИЛОСОФИИ КОНФУЦИАНСТВА.....	171-176
<i>Qayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUNNING SOSIOLOGIK QARASHLARINI O'RGANISHNING METODOLOGIK JIHATLARI.....	177-183
<i>Shokirov Mubin Rustamovich</i> MILLIY O'ZLIKNI ANGLASHDA TARIXIY TAFAKKUR MADANIYATINING O'RNI VA AHAMIYATI.....	184-188
<i>Нуруллаева Зулхумор Сидаматовна</i> МАҚОМ САНЪАТИ БАДИИЙ-ЭСТЕТИК ХУСУСИЯТЛАРИНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ	189-193
<i>Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна</i> “ҲУШ ДАР ДАМ” МОҲИЯТИ: МЕТАФИЗИК ТАҲЛИЛ	194-199
<i>O'razov Bobir Baxtiyorovich</i> IJTIMOIY DAVLATNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI: VUJUDGA KELISH SHARTLARI, BELGILARI VA FUNKSIYALARI	200-204
10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
<i>Xolmatova Malika Ibadullayevna</i> AD'JEKTIVLI IDIOMALAR: QO'LLANILISHI, KELIB CHIQISHI VA MADANIY AHAMIYATI TAHLILI.....	205-209

<i>Olga Filippova</i> CLUSTER IMPLEMENTATION OF FUNCTIONS OF REDUNDANCY MEANS.....	210-222
<i>Эргашева Асаль Эркиновна</i> СПЕЦИФИКА РИТМИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЗЫ МАРИНЫ ЦВЕТАЕВОЙ	223-226
<i>Xaitova Gulhayo Tovasharovna</i> TILSHUNOSLIKDA “YAQIN – UZOQ” OPPOZITSIYASINING CHOG‘ISHTIRMA TADQIQI MASALASI (ingliz va o‘zbek tillari misolida)	227-231
<i>Rustamova Dilrabo</i> ATAMALAR LUG‘ATIDA LUG‘AT MAQOLASINING TUZILISHI.....	232-241
<i>Кдырбаева Бахытгуль Кеунимжаевна</i> ПАРНЫЕ СЛОВА В КАРАКАЛПАКСКОМ ЯЗЫКЕ: ОБЗОР ОСНОВНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	242-248
<i>Fayziyeva Aziza Anvarovna, Sadirova Sitara Sobirovna</i> TARJIMA MUAMMOLARINI YECHISH STRATEGIYALARI	249-253
<i>Alaudinova Dilnoza Rustam qizi</i> FRAZEOLOGIK (TURG‘UN) BIRIKMALAR VA ULARNI TARJIMA QILISH USULLARI	254-260
<i>Erdonova Muxlisa Hoshim qizi</i> ORNITONIM KOMPONENTLI MAQOLLARNING LINGVISTIK TADQIQI.....	261-265
12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР	
<i>Zaripov Mirzali Miraliyevich</i> KORRUPTSIYA MUAMMOLARINING SABABLARI VA YECHIMLARI	266-270
13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
<i>Yuldashev Mengali Ziyaduloyevich</i> BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARIDA MUSTAQIL ISHLASH KOMPITENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH.....	271-276
<i>Yarkinay Nurumbekova Anarmatovna</i> INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA MURABBIYLIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK ZARURAT.....	277-284
<i>Sadullayev Dilmurod Baxtiyor o‘g‘li</i> INNOVATSIYA BOSHQARUV ASOSIDA BOSHQARUV XODRLARINI TAYYORLASH SIFATINI OSHIRISH OMILLARI	285-290
<i>Xudayqulova Zarifa Ummatqulovna</i> BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI AKSIOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA MA‘NAVIY-MA‘RIFIY FAOLIYATGA TAYYORLASH IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH	291-301
<i>Бекчанова Солиха Давлатназаровна</i> ТИББИЁТ ОЛИЙ ТАЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИДА ДИВЕРГЕНТ ТАФАККУРНИ РИВИЖОЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ИМКОНИАТЛАРИ	302-307
<i>Xasanova Gulsanam Xusanovna</i> MAGISTRATURA TALABALARING TASHKILY-BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MODELINI	308-314
<i>Allanazarov Qo‘ldosh Olimovich</i> TALABALARNING TANLAGAN KASBIY FAOLIYATI VA IJODIY QOBILIYATLARINI INTERFAOL METODLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH	315-319

<i>Umarov Nurbek Irkinovich</i> KVEST TEXNOLOGIYASINI TA'LIM JARAYONIDA QO'LLASH ASOSLARI	320-324
<i>Буранова Мадина Уктамовна</i> ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРАДИЦИОННОГО И НЕТРАДИЦИОННОГО ВИДОВ ЧТЕНИЯ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ	325-330
<i>Зияева Хушнудабону Илхомжон кизи</i> ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ФОРМИРОВАНИЯ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА	331-339
<i>Toshpulatova Dilraboixon Sobirjonovna</i> BIOLOGIYA FANINI O'QITISH JARAYONIDA O'QUVCHILARNING KREATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH	340-346
<i>Madaminova Nargiza Zuxridinovna</i> YOSHLAR MA'NAVIY MADANIYATINI YUKSALTIRISHDA IJTIMOIY FANLARNING AHAMIYATI	347-351
<i>Shomurzayeva Nasiba Xoshimovna</i> PIYODA YURISH SAYOHATLARNI TALABALAR O'RTASIDA OMMALASHTIRISH	352-356
<i>Xoliyorov Murod Shavkatovich</i> O'QUVCHI YOSHLARDA IJTIMOYIY MOTIVLARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI.....	357-362
<i>Хамроқулова Дилнавоз</i> БОЛАЛАРДА ТАБИАТГА ДОИР ТАСАВВУР ВА ТУШУНЧАЛАРНИ ШАКЛЛАНИШИ....	363-366
<i>Tursunova Shaxzoda Baxromovna</i> TEXNOLOGIYA TA'LIMI O'QITUVCHILARINING IJODKORLIK QOBILIYATI VA BOSHQARUV MAHORATINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLAR.....	367-373
<i>Usmonov Abdurashid Norbo'tayevich</i> O'QUVCHILARDA DEVIANT XULQ SHAKLLARINING NAMOYON BO'LISHI VA TAHLILI	374-380
<i>Ўтанов Ўткир</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ЎҚИТУВЧИ МАЪНАВИЙ ҚИЁФАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ	381-387
<i>Kuchkarov Bahodir Tashmurodovich</i> BO'LAJAK HARBIY OFITSERLARDA UMUMMADANIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILLARI	388-392

Qayumova Aziza Toshmuradovna
Buxoro davlat universiteti Islom tarixi va
manbashunosligi, falsafa kafedراسи dotsenti

IBN XALDUNNING SOSIOLOGIK QARASHLARINI O'RGANISHNING METODOLOGIK JIHATLARI

Annotatsiya. Abu Zayd Abdurahmon Ibn Xaldun o'z davrining ko'zga ko'ringan ulug' mutafakkirlaridan biri hisoblanadi. Uning boy va serqirra ilmiy salohiyatining shakllanishiga sabab bo'lgan omillar allomaning bir davlatdan boshqa davlatga, sultonlikdan amirlikka sayohati, uning ko'chib yurishi, turli xil xalqlar bilan bevosita muloqotlari natijasida to'plangan katta hayotiy va amaliy tajribasi manbalaridan iboratdir. Mazkur maqola Ibn Xaldunning ijtimoiy falsafiy qarashlarining metodologik jihatlarini ochib berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: jamiyat, tafakkur, adolat, hokimiyat, shariat, fuqaro, konsepsiya.

Kayumova Aziza Toshmuradovna
Associate Professor of the Department of
Islamic History and Source Studies,
Philosophy, Bukhara State University

METHODOLOGICAL ASPECTS OF STUDYING SOCIOLOGICAL VIEWS OF IBN KHALDUN

Abstract. Abu Zaid Abdurahman ibn Khaldun is one of the outstanding thinkers of his time. The factors that led to the formation of his rich and varied scientific potential are the sources of great life and practical experience accumulated as a result of the scientist's travel from one country to another, travel from the Sultanate to the Emirate, his movements, and direct communication with different peoples. The purpose of this article is to reveal the methodological aspects of the socio-philosophical views of Ibn Khaldun.

Key words: society, thinking, justice, power, sharia, citizen, concept.

Қаюмова Азиза Тошмурадovна
доцент кафедры история ислама и
источниковедения, философии Бухарского
государственного университета

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ВОЗЗРЕНИЙ ИБН ХАЛДУНА

Аннотация. Абу Зайд Абдурахман ибн Халдун – один из выдающихся мыслителей своего времени. Факторами, приведшими к формированию его богатого и разнообразного научного потенциала, являются источники большого жизненного и практического опыта, накопленного в результате путешествия ученого из одной страны в другую, путешествия из султаната в эмират, его перемещения, непосредственного общения с разными народами. Целью данной статьи является раскрытие методологических аспектов социально-философских взглядов Ибн Халдуна.

Ключевые слова: общество, мышление, справедливость, власть, шариат, гражданин, концепция.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V3SI9Y2023N24>

Ibn Xaldunning jamiyat va ijtimoiy taraqqiyoti haqidagi ta'limotining shakllanishiga yunon faylasuflari asarlari ijtimoiy qarashlari, ilk o'rta asr donishmandlari xususan, Forobiy, Ibn Sino, Ibn Ro'shd va boshqalarning ijtimoiy ta'limotlari, mutaziliylar g'oyalari tashkil etadi. Ibn Xaldun yunon faylasuflaridan Aflotunni o'zining ustozini deb bilgan. Aflotun asarlari bilan tanishar ekan, uning davlat, siyosat, boshqaruv, ilm-fan, diniy-e'tiqod haqidagi g'oyalarini chuqur o'rganib, ularning ma'naviy nazariy izdoshi sifatida o'z zamonasining mashhur bilimdoniga aylandi.

Ibn Xaldun Aflotunning ijtimoiy taraqqiyot va inson mavqei xususidagi fikrlarini ma'qullaydi, bular:

- 1) ilohiy g'oya mohiyatini anglash;
- 2) ilohiy g'oya talablarini hayotga singdirish;
- 3) diniy va dunyoviy tafakkur va bilimlarga ega bo'lish;
- 4) ilm va san'atning biror turini egallash, to'g'ri fikr qilish malakasiga ega bo'lish;
- 5) toza, halol hissiyot vositalaridan, masalan, musiqa tovushi, tasviriy san'atdan zavq-rohat ola bilish [1].

Ibn Xaldun Aflotunning har bir nuqtai-nazariga e'tibor bilan yondashib uni mufassal sharhlaydi. Xususan, Aflotunning to'g'ri fikr qilish malakasiga ega bo'lish deganda biror bir hayotiy voqea tahlil chog'ida masalani avval yaxshilik nuqtai nazaridan tushuntirishga intilish, agar bunday tushunishga imkon bo'lmasa, o'sha hodisaning yuz berganligi mohiyatini anglashga intilish, kerak degan muhim sosiologik xulosaga kelgan.

Ibn Xaldun Aflotunning "ezgulikni anglash – Xudoni anglash, ezgulik tabiatiga ega bo'lish esa yaratganning mohiyatiga tegishli bo'lish, insonning ijtimoiy o'rnini belgilashda har bir kishi o'zligini, ma'naviy borlig'ini anglashi, buning uchun esa dastavval jamiyatning uzviy qismi sifatida o'zini his etishi va eng asosiysi o'z davlatining fuqarosi bo'lishga intilishi lozim", – deb qayd etadi. Chunki, insonga xos bo'lgan bunday fazilatlarining barchasi Ibn Xaldunda mujassam edi.

Shu bois Ibn Xaldun tahlilida, Aflotunning ideal davlat to'g'risidagi orzulari asosida Sharq halqlari uchun ham muqaddas tamoyil bo'lgan adolat g'oyasi mujassam. Ibn Xaldun Aflotunning quyidagi fikriga alohida e'tibor qaratgani diqqatga sazovordir: "Jamiyat a'zolarining odil jamiyatdagi qonunlarga bo'ysunishi ijtimoiy taraqqiyotning asosiy garovidir. Qayerdaki, qonunlar hokim ustidan hukmron bo'lsa, hokimlar esa qonunga qul bo'lsa, o'sha davlat gullab yashnaydi. Agar davlat qonunlar ustidan yaroqsiz hokimiyatni o'rnatib qo'yadigan bo'lsa, u holda qonun hech qanday foyda bermaydi, aksincha, davlat uchun juda katta ham moddiy, ham ma'naviy zarar keltiradi", – deb ta'kidlaydi. Uning fikricha, iqtisodiyot rivoji davlatning gullab yashnashi yoki tanazzul omili hisoblanadi". Ibn Xaldun iqtisodiyotni inson ijtimoiy va moddiy xavfsizligini belgilovchi mezon va asos deb biladi.

Ibn Xaldun sosiologik qarashlarining aniqligi va tizimiyligi, mantiqiy qurilishi, har bir jarayonga aniq tarixiy nuqtai nazardan bergan baholari, ijtimoiy yondashuv va fikrlari o'z davriga nisbatan ancha ilgarilab ketgani uning madaniy merosini o'rganishning muhimligini ko'rsatadi. Mutafakkir hokimiyatning siyosiy shakllariga ta'rif berib, o'rta asrlardagi qabilaviy tuzilishga ega bo'lgan arab-musulmon idora usulini tahlil qilish asnosida muhim xulosalarga kelgan. Uning fikricha, «Hokimiyat inson uchun tabiiy ehtiyojgina bo'lmay, balki jamiyatning barqaror amal qilish zaruriyati hamdir». Ibn Xaldun har qanday tarixiy voqelikka ijtimoiy tus

berib, ijtimoiy mohiyat ildizlarini ochish orqali o'sha davr mohiyatiga, ijtimoiy-siyosiy muhitga, turmush tarziga baho beradi.

Ibn Xaldun yunon faylasuflaridan farqli o'laroq, hokimiyat turlarini musulmon davlatlarida tarqalgan xalifalik, amirlik, sultonlik kabi shakllarga ajratgan. Mutafakkir fikricha, davlatchilik ijtimoiy hodisa sifatida shariat qarashlariga mos ravishda hammaning diniy va dunyoviy manfaatlarini himoya qiladi. Shuningdek, uning g'oyalari qomusiy donishmand Arastu ta'sirida yo'g'irilganligini ham e'tirof etish joizdir. Zero, Arastu o'z davridagi mavjud stratifikasion, ya'ni ijtimoiy tabaqalashuv tartiblarini qo'llab quvvatlagan. Uning fuqaro va adolatli davlat xususidagi qarashlari asosida Ibn Xaldun komil inson tarbiyasi konsepsiyasini ishlab chiqqani diqqatga sazovor. Unga ko'ra, komil inson jamiyat tartibotlariga ehtiroimli, xalqi uchun vatanparvar, o'z davlati ijtimoiy, siyosiy tuzumiga sadoqatli shaxsdir. Binobarin, komil fuqaro tarbiyasi doimo har tomonlama mukammal davlat tartibotini yuzaga keltirishdan boshlanadi [2]. Komillik tizimidagi «davlat-fuqaro-inson» tartiboti Ibn Xaldunning davlat va jamiyatni mukamallashtirish iborat murakkab jarayon, degan sosiologik konsepsiyasini tashkil etadi. U jamiyat a'zolarining ma'naviy-mafkuraviy tarbiyasi masalasida davlat rolini ustuvor, deb hisoblaydi. Jamiyatning tarbiyaviy vazifasi ayrim shaxslar yoki alohida guruhlar qo'liga topshirib qo'yilmasligi lozim. Shuningdek, mutafakkir o'z qarashlarida davlat va jamiyatning maqsadlari mushtarak, ya'ni umumiy bo'lgan holdagina tarbiyaviy tizim samarador bo'lishini ta'kidlab isbotlab bergan. U ijtimoiy jarayonga ta'rif berib, ijtimoiy jarayon imkoniyatlardan natijalarga o'tishga bo'lgan intilish ekanini qayd etgan.

Ibn Xaldun o'z qarashlarida jamiyatdagi barqarorlik, tenglik, adolat, mehr-oqibatning qaror topishini o'zining «birdamlik konsepsiyasida» ilgari surgan. Uning qayd etishicha, yolg'iz bir inson hayotiy vositalarni yaratish holati va qobiliyatiga ega emas, bunday holatga kishilar faqatgina bir-biriga yordam berish orqali nafaqat bevosita ishlayotganlarni, balki bilvosita boshqa katta guruh a'zolari ehtiyojini ham qondirishi mumkin. U o'zining «Muqaddima» asarida quyidagi xulosaga kelgan: «Agar odamlarga ularning tabiati va mohiyatiga ko'ra, ish tutish imkoniyati qo'yib berilsa, ular xudbin va yovuz bo'ladilar. Agar birortasi o'z tug'ishganining mulkiga ko'z olaytirsam, u yomonlik sari intilgan bo'ladi. Buni faqat hukmdor to'xtatishi mumkin. Hukmdor – bu jamiyat a'zolaridan biri bo'lib, boshqalardan o'z maqomi bilan baland turadi va odamlar bir-birlariga ziyon-zahmat yetkazmasligi uchun ularni boshqaradi. Shohlikning ma'nosi aslida mana shu». Chunki, allomaning bu boradagi qarashlarini uning shaxsiy faoliyatidan kelib chiqib, tahlil qiladigan bo'lsak, mutafakkir o'z siyosiy boshqaruv faoliyatida ro'y berayotgan voqea-hodisalarga aniq dalil, isbotlar asosida yondashib, ijtimoiy hayot muammolarini adolatli hal qilishga intilgani diqqatga sazovor. Shu bois jamiyat qonuniyatlari uning ijtimoiy ma'naviy, madaniy hodisa sifatidagi asoslari, davlat boshqaruvi va unda muayyan me'yorlarni vujudga kelishi to'g'risidagi tasavvurlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Hech shubhasiz, Ibn Xaldunning ijtimoiy-siyosiy qarashlarini shakllanishiga buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiy g'oyalari kuchli ta'sir ko'rsatgan. Zero, Forobiy tomonidan siyosat, davlat va hokimiyat to'g'risidagi fundamental g'oyalar batafsil ishlab chiqilgan. Bunda, Ibn Xaldun nazariyasiga mashhur mutafakkirlar, Ixvon as-Safo* (X asr mualliflari), Abu Ali Ibn Sino (980–1037) va Ibn Ro'shd (1126-1198) larning ijtimoiy qarashlari hamda X asrda faoliyat yuritgan "Ixvon as-safo" guruhining risolalari kuchli ta'sir ko'rsatgan [3].

O'rta asr musulmon falsafasining vakillari siyosat muammolariga ko'pincha yunon falsafasiga, birinchi navbatda, Aflotun va Arastu qarashlariga izdosh hisoblanadilar. Yunon tilidan arab tiliga tarjima qilingan birinchi asar ham Aflotunning «Dialoglar»i hisoblanadi, bu ishni «Ixvon as-Safo» a'zolari amalga oshirganlar. Shuning uchun ham tasodifiy emaski, ularning ko'pchiligi siyosatni fozil shahar amaliyoti to'g'risidagi ilm-fan hisoblaganlar va bunday shaharga «fozil shahar» deb nom qo'yganlar. Ularning fikricha, bunday shahar nisbatan mustaqil, o'z aholisiga ega hududdagi muayyan jamoa yoki odamlar guruhi hisoblanib, ularning yashashi, umumiy maqsad va rahbariyati, ya'ni yagona hokimga ega kichik bir qishloqdagi arab xalifatichadir. Yunon siyosiy ta'limoti an'analarini musulmon siyosiy voqeligi bilan birlashtirish natijasida o'rta asrlik arab-musulmon falsafasining barcha masalalariga o'zining chuqur ta'sirini o'tkazgan.

Abu Nasr Forobiyning fikricha, siyosiy xokimiyat fozil shahar boshqarilishini tashkil etish va saqlab qolish uslublarini o'rganib, shahar ahlining, qay tarzda yaxshi holat va ne'matga erishishini va bu holatga yetishish, uni saqlab qolishning yo'llarini ko'rsatadi. Ma'lumki, Forobiy o'z qarashlarini to'liq tarzda «Fozil davlat arbobining «hikmatli so'zlari» va «Fuqarolik siyosati» nomli asarlarida bayon etgan. Bu asarlarda u hokimiyat boshqaruvi xususiyatlarini ko'rib chiqishga katta e'tibor bergan. Forobiy davlatni baxt-saodatga yetishish sharoitini yaratuvchisi tarzida talqin etib, hokimiyatning 2 antonim turi: johillar va fozillar davlatini bir-biridan farqlagani diqqatga sazovordir. Uningcha, faqat fozillar hokimlik qiladigan shahar, ya'ni davlatda yashovchilar bilim va ma'naviy ne'matga tayanib baxt-saodatga erishadilar. Faqat mana shunday davlatdagina boshqaruvchilar shahar manfaatlariga mos ish tutishga harakat qilishadi.

Demak, Forobiyning fozil shahar davlatida odamlar oliy ne'mat va unga loyiq yashash tarziga yeta olishadi. Mana shunday shahar -davlatning asosiy belgilari, uning «johillar» davlatidan tafovuti shundaki, undagi tartibotlar barqarorligi va yashovchilarning turmush tarzi farovonligi hokim -boshqaruvchilarning axloqiy fazilatiga bevosita bog'liqdir. Shu bois Forobiy «fozil shahar» - davlatida, ma'rifatli hokimga katta e'tibor qaratib, u shunday shaxski, o'zining shaxsiy sifat - fazilatlarini bilan jamoaga namuna sifatida hamisha xolis javob bera olishi lozim, deya ta'kidlagan.

Forobiy ushbu shaharni kishilar ongli birlashmasining yetuk darajasi, deb hisoblagan. Keyinchalik bunday yondashuv an'ana sifatida ko'pgina G'arb olimlari asarlarida davom ettirilgan. Shuningdek, Forobiy shaharlarning barcha tamaddunlar davrida iqtisodiy qonuniyatlari, ijtimoiy qoidalari urf-odatlarini, o'zlariga xos xususiyatlari va tillari bilan farqlanishini, xalqlarning o'zaro farqlari qandaydir azaliy va tashqi kuch tomonidan emas, balki jug'rofiy muhit ta'sirida, xususan, suv, havo, ma'dan, o'simlik kabilarning ta'sirida shakllangan, deb qayd etgan.

Buyuk donishmandning bunday fikrlari keyinchalik Ibn Xaldun qarashlariga ham o'z ta'sirini ko'rsatgan. Forobiy jug'rofiy muhitni jamiyat shakllanishining asosi, deb hisoblasa, Ibn Xaldun esa ijtimoiy muhitni insoniyat tarixiy taraqqiyotining muhim omili sifatida baholagan. Shu nuqtai nazardan, Ibn Xaldun inson turmush tarzi, uning ma'naviyati, tabiati hamda fazilatli g'oyalari bilan bog'lab, real voqelikdagi hayotni tubdan yaxshilashda muhim, deb bilgan.

Ibn Xaldunning ijtimoiy qarashlariga Abu Ali Ibn Sinoning ta'siri beqiyos bo'lgan. Ibn Sinoning qarashlari «Muallimi soniy» -Forobiy g'oyalariga yaqin bo'lib, uning ta'limotida fanning maqsadi - davlat va jamiyat boshqaruvi fozil va johil jamoalarda turmush tarzi

xususiyatlarini o'rganish, davlat va xalqlarning ravnaqi va inqirozining tub sabablarini bilib olishdan iborat. Jamiyatning amal qilish tendensiyalariga bo'lgan bunday qarash, birinchi navbatda, unga "axloqiy yondashishdan iborat bo'lib, bu holat ilk -o'rta asr Sharq ijtimoiy dunyoqarashlarining kvintessensiyasini tashkil etadi". Shu nuqtai nazardan Forobiy bu davr ijtimoiy fikrining oliy maqsadi – inson taraqqiyoti, uning baxt-saodati real hayotining yaxshilanishiga erishish demakdir.

Ibn Sino ijtimoiylikka doir bilimlarni ikkiga ajratadi: nazariy va amaliy ilmlar. Nazariy ilmlarni insonning amaliy faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan narsalar to'g'risidagi faoliyatlardir, deb ta'riflaydi. Uning fikricha, amaliy ilmlar ob'yekti insonning bevosita yaratuvchanlikdan iborat faoliyatidir. Ibn Sino amaliy ilmlarni uchga bo'ladi:

1. Shaxs haqidagi ilm;
2. Insonlarning o'zaro munosabatlari haqidagi ilm;
3. Davlatni, mamlakatni boshqarish ilmi.

«Ma'lumki, – deb qayd etgan Ibn Sino, – inson o'zga hayvonlardan o'zining shunday xususiyati bilan farqlanadiki, u alohidalik holatida va o'zaro aloqa hamda munosabatda bo'lmasdan turib, shodu xursandchilik bilan hayot kechira olmaydi. Inson o'z ehtiyojlarini qondirish va qo'lga kiritishni o'zga odamlar bilan hamkorlik va o'zaro ko'maklashish tufayli amalga oshira oladi». Tabiiyki, inson hayoti, uning amaliy faoliyati uchun jamoalararo ichki tartibot zarur. Jamoalararo ichki tartibot va jamoaviylik esa faqat hamkorlik hamda o'zaro yordamlashish vositasi bilangina mavjud bo'ladi. Ibn Sino kishilik jamiyati turli tabaqalardan iborat ekanligini e'tirof etib, o'z davrining stratifikasion tasnifini ham ko'rsatib berganligi bilan ham ahamiyatlidir. Mutafakkirning fikriga ko'ra, birinchidan, mudabbirlar, ya'ni boshqaruvchilar bo'lmog'i lozim. Bular: hokim, boshliq, ashroflar va harbiy rahbarlardan iborat: Ikkinchidan, sunna ahli, ya'ni dehqonlar, hunarmand, kosiblar: Uchinchidan, qo'riqchi va mudofaa qiluvchilar: To'rtinchidan, choraklar, ya'ni xizmat sohasi hodimlari. Jamiyatda bir-biriga o'zaro ichki bog'liqlik holatidagi tabaqalar bo'linsagina, jamoalararo mustahkam tartib va barqarorlikka erishiladi. Zero, jamiyatda turli xil tabaqa va toifalar mavjudligi bois, ular jamoat tartibi, yashash qoidalariga rioya qilishi, ularga bo'ysunishi, jamoa a'zolarining faoliyati ustidan qonun nazorat qilishi va o'rnatilgan davlat va ijtimoiy qoidalar yuqoridan pastgacha, ya'niy uzviy iyerarxik tizimdagi kabi bo'lmog'i lozim. Qonunlar esa kishilarning o'zaro kelishuvi asosida qabul qilinishi va ular amaliy ahamiyat kasb etishi zarur.

E'tiborli jihati shundaki, qomusiy alloma Ibn Sinoning g'oyalari mutafakkir Ibn Xaldun ta'limotida rivojlantirilgan. Ibn Xaldun o'zining "Muqaddima" asarida xalq ommaviy noroziligi sababi va uning oqibatlarini jamiyatdagi umumiy tartibotlarga rioya etilmasligida deb hisoblaydi. Uning nazarida shohlar 2 xil toifaga: biri adolatli, ya'ni yaxshi, ikkinchisi esa zulmkor va yomon shohga mansub bo'ladi. Yaxshi hukmdor shunday hukmdorki, uning davlat siyosatining kuchini o'z xalqi qo'llab quvvatlaydi, u o'z fuqarolari bilan doimo samimiy muomalada bo'lib, uning qarorlari adolatli bo'ladi. Aksincha, yomon hukmdor siyosatini esa xalqi mohiyatan qo'llamaydi. Ibn Xaldun shu bois o'z davri shohlariga xalqning erkinligini bo'g'maslikka chaqirib, jumladan quyidagilarni qayd etgan:

"Agar tarbiya kuch ishlatish, qo'rqitish yo'li bilan bo'lar ekan, u hoh o'quvchi, hoh qul, hoh xizmatkor bo'lsin, ularga doimo qo'rqinch tahdid qilib turadi, natijada fuqaro ruhining o'sishiga xalaqit beradi, harakatchanlikni so'ndiradi, amalda aldash, yolg'onchilikni

kuchaytiradi". Biroq, mutafakkir, har qanday zo'rvonlik ham abadiy emasligi, uning ham oxiri borligini alohida uqtirgan.

U xalq qayg'usining ham cheki chegarasi bor, deb hisoblaydi Ibn Xaldun Bu qayg'uni tug'dirgan zo'rvonlik esa o'z halokatini yanada tezlashtiradi. Bu halokatdan saqlanish faqat o'sha davlatning o'z ixtiyori, ya'ni o'z qo'lida va o'zigina bunday adolatsizlikni to'xtatib qolishi mumkin. Bu bilan Ibn Xaldun o'sha davr shohlariga murojaat qilib, ularning hukmronligi ilohiy inoyat ekanligini qayd etar ekan, o'zi yashagan davlatini ideallashtirgan. Biroq, Ibn Xaldun davlat va jamiyatni inqirozga yuz tutishida sub'yektiv omilni mutlaqlashtirgan.

Ibn Xaldunning adolatli jamiyat, adolatli boshqaruv, sohasidagi fikrlarining shakllanishida Abdulvalid Muhammad ibn Ro'shdning (1126-1198) ham hissasi katta katta bo'lgan. Ibn Ro'shd jamiyatdagi tenglik, barqarorlik, adolat va e'tiqod masalalarini inson omili va uning taraqqiyoti bilan bevosita bog'lagan. Ibn Xaldun Ibn Ro'shdni o'z davrining ilg'or kishisi bo'lganligi, uning adolatli jamiyat qurish, xotin-qizlarga teng huquq berish, ozodlik va hurlik to'g'risidagi g'oyalari ma'qullagan. Eng asosiysi, Forobiy, Ibn Sino, Ibn Ro'shd singari mutafakkirlar o'z qarashlarida ijtimoiy munosabatlar sosiodynamik tendensiyasini ijtimoiy adolat, odob-axloq va boshqaruv mazmuniga bilvosita bog'liq, deb hisoblashgan. Bunday yondashuv Ibn Xaldun ijtimoiy qarashlarining shakllanishiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatgan.

Bundan tashqari Ibn Xaldun ma'naviy dunyoqarashining shakllanishida o'sha davrda Mag'ribning mashhur muallimlaridan bir bo'lgan al-Abilining o'rne beqiyos bo'lgan. Al-Abilining tavsiyalari ta'sirida Ibn Xaldun ijtimoiyat, falsafa, mantiq, matematika fanlaridan ilmiy risolalar yaratgan. Binobarin Al-Abili Ibn Xaldunning nazm va nasrga bo'lgan qiziqishini ortishiga, uning dunyoqarashi shakllanishiga hissa qo'shgan olimlardan biri edi.

Al-Abili ta'siri ostida Ibn Xaldun Ibn Sino, Faxr ad-Din ar-Roziy, Nosir ad-Din at-Tusiy, Ibn Ro'shd kabi buyuk siymolarning ishlari va ta'limotlaridan bahramand bo'lgan. U 1351 yili, ya'ni 19 yoshida o'zining ilk falsafiy risolasini yaratadi. Bu risolada Arastu izdoshlaridan bo'lgan peripatetizm vakillaridan al-Kindi, Al-Forobiy, Ibn Sino hamda ahli kalom mutakallimlarining g'oyalari aks ettirilgan. Ular ta'limotining mazmuni va mohiyatini o'zining aqli, zehni va tafakkuriga asoslanib sharhlagan.

Mazkur risola tuzilishiga ko'ra Fahr-ad-Din Roziy o'zining «Muxassal afkor al-Mutaqaddimin va mutaxirin» ya'ni «O'tgan va keyingi allomalarning fikr qarashlarining ahamiyati» asarida asosan Ibn Sino maktabiga tanqidiy yondashuv bilan qaragan. Nosir-ad-Din Tusiy esa o'zining «Talxis al Muxassal» asarida uning g'oyalari e'tiroz bildirgan. Biroq, Ibn Xaldun bu ikki alloma qarashlarini, ya'ni pozitiv va negativ yondashuvlarni o'zi uchun ma'qul deb bilgan [4].

Ibn Arabshoh ham o'zining «Amir Temur tarixi» asarida Ibn Xaldunning Amir Temur bilan uchrashuvi voqealarining bayonini to'liq qayd etib, uning buyuk donishmand va bilimdon shaxs ekanligini alohida ochib bergan. AQSHning, Kaliforniya universiteti professori Uolter Fishel Ibn Xaldunning tarjimai holidan Amir Temur va Ibn Xaldun uchrashuviga bag'ishlangan qismining arabcha matnini tiklagani diqqatga sazovordir. Xorijlik olim uni ingliz tiliga tarjima qilib, mukammal tadqiqot va har bir detalga o'ziga xos izohlar bilan nashrga tayyorlagan.

1952 yili ushbu tadqiqot arab tiliga, shuningdek, Said Nafisiy tomonidan fors tiliga tarjima qilingan. Sohibqironning Ibn Xaldun bilan olib borgan suhbatida, uning ilm-ahliga bo'lgan hurmat-e'tibori katta ekani, ulamolar fatvosi tomonidan ijtimoiy dolzarb masalalar

hukmdor maslahati asosida adolatli hal etilishi, Amir Temurning ilm-homiysi bo'lganligidan dalolatdir.

Yuqoridagi muhim ma'lumotlarga asoslanib, agi shunday xulosaga kelish mumkinki, Ibn Xaldun faoliyatida jamiyat taraqqiyoti, uning farovonligi, adolat, mehr-oqibat, odamiylik, mehnatsevarlik kabi go'zal fazilatlarining shakllanishida, eng avvalo, buyuk siymolarning ma'naviy merosi kuchli ta'sir etganligi bilan ahamiyatlidir. Ularning qarashlari asosida buyuk mutafakkir jamiyat taraqqiyotini yuksaltirish yo'lida o'zining bor kuch g'ayratini safarbar etishga harakat qilgan. Shu jumladan, Ibn Xaldun qoldirgan noyob ma'naviy meros asrlar osha insoniyatning ma'naviy-ijtimoiy yuksalishiga xizmat qilib kelmoqda.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Ibn Khaldon. Wall Ad-Din Abd-Ar-Rahman. Kitab al-Ibar wa-diwan al-mubtada wa-l-khabar. 7 vols. –Bulaq, 1284. pp. 134-152.
2. Бациева С.М. Историко-социологический трактат Ибн Халдуна Мукаддима, – Москва: Наука, 1965. –С. 223.
3. Игнатенко А.А. Ибн Хальдун. –Москва: Мысль, 1980, –С. 20-65.
4. D.V. Macdonald, A selection from the Prolegomena of Ibn Khaldun with notes and an english-german glossary, –Leiden, 1905, pp. 66-70

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/9 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).